

HET KAARTBOEK VAN RIJNSBURG

Hoe een verdwenen abdij weer zichtbaar wordt

Eens was de abdij van Rijsburg een van de rijkste kloosters in Holland. Tijdens de Opstand werd ze echter verwoest. In het dorp Rijsburg is op het eerste gezicht niets meer te zien van de glorie van weleer. Maar wie met moderne technieken oude kaarten bestudeert, ziet opeens de abdij terug in het dorp.

Dit schooljaar bespreken experts van het Nationaal Archief in *Kleio* bijzondere archiefstukken. Het Nationaal Archief in Den Haag beheert en presenteert meer dan duizend jaar geschiedenis van Nederland in bijna 125 kilometer archiefmateriaal, vijftien miljoen foto's en 300.000 kaarten.

Paul Brood is archivaris bij het Nationaal Archief.

¹ Tegenwoordige staat der Verenigde Nederlanden..., deel 6 (Amsterdam 1746), pp. 451-452.

Aelbert Cuyp, Landschap met de ruïne van de abdij van Rijsburg, ca. 1640-1642. Mauritshuis.

'Te vorstelijk was de pragt en luister van dit geestelyk gestigt', schreef een achttiende-eeuwse geschiedschrijver over de abdij van Rijsburg. 'Veele paussen betoonden hunnen yver met het begunstigen deezer abtdye. [...] En niet alleen bezat zy vorstelyke rykdommen, maar derzelver abtdissen waren ook bekleed met vorstelyke titelen, hoogheid en regtsgebied over landen, dorpen en ingezetenen. [...] De eerbied voor deeze kloostervoogdissen was zo groot, [...] dat] Keizer Karel den V, dien magtigen monarch, welke van Haarlem reizende en door de abtdisse te gemoet getreden, van den wagen trad, zig met de eene knie ter aarde nederboog,

en haar noemde: *myne gebiedende vrouwe van Rynsburg*. Hy stond ook niet weder op, voor dat zy hem ophefte.'¹ De roem van de abdij van Rijsburg was groot. Ze was in 1133 gesticht en in 1140 door graaf Dirk VI aan paus Innocentius II geschonken. De paus was voortaan de beschermheer van de abdij en had het benoemingsrecht als een nieuwe abdis moest worden aangesteld. In de praktijk werd het pauselijk recht echter uitgeoefend door de Hollandse graven, maar zij lieten de abdij grote vrijheid. De abdis leefde zo dus als een vorstin op haar landgoederen. In 1574 kwam daar abrupt een einde aan. In de godsdienststrijd die in die jaren hevig woedde, ging de abdij in vlammen op. Na het ontzet van Leiden vestigden de overgebleven zusters zich daar in het huis Het Gulden Vlies aan de Breestraat. In Rijsburg bleef een ruïne achter.

JONKVROUWEN

De zusters van de abdij waren meestal jonkvrouwen, die goederen en land meekregen om te voorzien in hun onderhoud. Na hun dood bleven deze goederen eigendom van de abdij. Dat verklaart het grote bezit en de rijkdom van de Hollandse abdijen, zoals Rijsburg, Leeuwenhorst en Egmond. Maar na de verwoesting van de abdij en het overhaaste vertrek van de nonnen werd alles anders. De Staten van Holland kregen nu het beheer over de abdij. Wel stelde de Hollandse Ridder-schap herhaaldelijk pogingen in het werk, zowel bij de Staten van Holland als bij Willem van Oranje, om de goederen van de abdij te mogen behouden voor de verzorging van de adellijke jonkvrouwen. In 1582 gaf Willem van Oranje daarom opdracht de

verkoop van goederen van de abdij te staken. Het argument was dat de abdij gesticht was door de graven en gravinnen van Holland tot opname van adellijke jonkvrouwen, aan wie bovendien de edelen nog goederen geschonken hadden om te voorzien in het onderhoud. De edelen beschouwden de geestelijke goederen min of meer als hun familiebezit dat moest blijven dienen voor de verzorging van deze adellijke dames. De actie had in zoverre succes dat in 1586 de abdis Stefana van Rossum als vrouwe van Rijsburg door de Staten van Holland in haar rechten werd hersteld. Dat leidde tot de vreemde situatie dat de abdis de predikanten van het dorp moest benoemen.

RIJKDOM AAN GOEDEREN

De secularisatie, feitelijk de onteigening, van de kloostergoederen heeft de protestantse overheidsinstellingen geen windeieren gelegd. Overigens niet alleen in Holland, maar ook in andere gewesten profiteerden de bestuurders van de opbrengsten uit de goederen die hen in de schoot waren geworpen. De Staten van Holland stelden een rentmeester aan om de voormalige kloostergoederen van Rijsburg te beheren.

Om dat beheer goed uit te voeren werden de bezittingen ook in kaart gebracht. Landmeter Symon Aerntszoon van Buningen kreeg de opdracht alle bezittingen van de voormalige abdij, die gelegen waren in Rijnland, Delfland en elders in Holland, op te meten en vast te leggen. In de jaren 1596-1598 voerde hij zijn werk uit. Dat resulteerde in een kaartboek. Op de eerste folio's daarvan is het klooster zelf weergegeven, althans wat daar nog van over was. Ook de tuinen, het kerkhof en een deel van het dorp

Rijsburg zijn er op te zien. Het kaartboek is een juweeltje. Het is niet alleen waardevol omdat het de wijdverspreide bezittingen van de rijke abdij laat zien (van Noordwijk tot Vlaardingen), het is ook een voorbeeld van de wijze waarop de landmeters te werk gingen.

VERDWENEN... OF NIET?

De Rijsburgers kregen toestemming om een nieuwe, protestantse kerk te bouwen. De ruïnes van de abdij bleven echter nog lang zichtbaar en werden jarenlang door de plaatselijke bevolking als steengroeve gebruikt. De laatste resten werden ten slotte in 1812 gesloopt. Alleen de toren van de tegenwoordige kerk in Rijsburg herinnert nog aan de eens zo imposante gebouwen.

Maar is echt alle herinnering ver-

dwenen? De kaart van landmeter Van Buningen uit 1598 biedt een mooi beeld van het dorp Rijsburg. Is daarvan dan niets meer te herkennen? Toch wel. Want met de moderne techniek kunnen we de oude kaart over de hedendaagse plattegrond van het dorp leggen. En dan blijkt dat de kloosterkaart perfect past op het centrum van Rijsburg. Deze techniek heet *georefereren* en maakt het mogelijk om historische (manuscript) kaarten digitaal te vergelijken met latere kaarten of luchtfoto's. Daarmee wordt het niet alleen eenvoudiger vast te stellen wat op die historische kaarten is afgebeeld, maar ook de ouderdom van structuren in het landschap te bepalen. En – net als in Rijsburg – blijkt er dan vaak meer bewaard dan men op het eerste gezicht zou zeggen. ■

Plattegrond van de abdij Rijsburg, getekend door Symon Aerntszoon van Buningen, 1598, in het Kaartboek van Rijsburg. Nationaal Archief, Kaartcollectie Binnenland Hingman (4.VTH), inv.nr. L1.

Daaronder: De plattegrond van de abdij Rijsburg geprojecteerd in een luchtfoto van Rijsburg.